

I. Ontwikkelingsschets van het gestichtswezen

Tot de eerste gestichten, waarin o.a. zorg behoevende kinderen werden opgenomen, behooren de Xenodochien, eigenlijk gasthuizen of hospitalen, wier ontstaan althans in den aanvang meestal mogelijk gemaakt was door schenkingen van geloovigen. In de vierde eeuw reeds bekend, komen zij uit Klein-Azië via Byzantium en Gallië naar de meer westelijk gelegen landen en kenden zij vooral ten tijde van de kruisvaarders een periode van grooten bloei. Deze hospitalen of gasthuizen waren gestichten met tal van zeer uiteenlopende functies. Zij dienden zoowel ter herberging van den vreemdeling, die nergens terecht kon, ter verpleging van geestes- en lichamelijke zieken, als voor opname van daklooze zwervers en hulpbehoevende kinderen. De eerste afscheiding van verplegingsvormen, die een apart karakter gingen aannemen, is waarschijnlijk het ontstaan der leproseriën en pesthuizen; veel later heeft die der dolhuizen plaats. Toch zien wij merkwaardige combinaties tot zelfs in de negentiende eeuw zich handhaven. Te Mannheim werd in April 1749 nog een tucht-, armen- en weeshuis ingewijd, dat, zooals de Capucijner Honoratus bij deze gelegenheid zeide, bestemd was: „als toevluchtsoord voor de gerechtigheid, den nood der armen en de onschuld der weezen”.

Naast de Xenodochien kende men te Constantinopel in de vierde eeuw de orphanotrophien en brephotrophien. Eerder dan de weezen vonden de vondelingen reeds bescherming. Het Christendom bracht een ethiek, die het uitstooten en te vondeling leggen van kinderen — bij Grieken en Romeinen niet alleen gebruikelijk, doch zelfs een gewone vorm van familie-handhaving en als zoodanig zelfs staatsnuttig en derhalve noodzakelijk geacht — streng verbood. Dit gold niet alleen voor de levensonvolwaardigen, wier levensvernietiging in Sparta door de Wet geboden werd, doch voor elk kind, dat het hoofd van het gezin ongewenscht achtte, om welke reden dan ook. Plato billijkt dit uit een oogpunt van staatsbelang en Aristoteles zag er een bestrijdingswijze in ter verhinderings van overbevolking. De Romein Seneca beschouwde het als een selectiemethode, moderner gezegd, als een nuttigen sociaal hygiënischen maatregel. Sparta, niet uit altruïstische, eerder uit militaire overwegingen, stelde in zooverre een grens, dat het uitstooten of te vondeling leggen van gezonde kinderen

niet zonder meer kon plaats vinden. De beslissing daarover lag uiteindelijk in de handen van de overheid. Naast dezen vorm van primitieve kinderbescherming bestond een andere, die het mogelijk maakte, dat onder bepaalde omstandigheden ouders gesteund werden tot hun zonen zeven jaar oud waren, om dan, evenals alle kinderen in Sparta, opgenomen te worden in de staats-opleidingsinstellingen.

Athene kende staatsverzorging voor de weezen van in krijgsdienst gevallen burgers. Deze werden op overheidskosten opgevoed. Voor de meisjes werd gezorgd door bestaande voorschriften, welke het uithuwelijken en den afloop daarvan regelden. Het lot der vondelingen was bij de Grieken en de Romeinen ellendig. Willekeurig ergens neergelegd, vonden zij den dood door verhongering, koude of op andere gewelddadige wijze. Soms werden zij opgenomen en daardoor tot slaaf, vormden het gladiatorenvleesch of werden ook verminkt en als kermisproduct gebruikt.

In het vóór-Christelijk tijdperk kwamen weliswaar reeds enkele gestichten voor arme en verweesde kinderen voor, maar deze bleven hooge uitzondering. Zoo liet Keizer Nerva (96—98) bedelaars hun kinderen afnemen, om hen een betere opvoeding te kunnen geven. Bij andere keizers treffen we een enkelen keer kinderstichtingen, opgericht ter eere van en ter herinnering aan een geliefd familielid of vriend. Meer algemeene weezenzorg ontstaat door de Christenvervolgingen en de daaruit voortvloeiende massamoorden. Zooals bij de Joden reeds eeuwen gebruikelijk, werden ook deze weezen — der als martelaars gevallen Christenen — oorspronkelijk in gezinsverpleging ondergebracht. Het oudst bekende gesticht werd te Constantinopel in 330 door den Heilige Zoticus gegrondvest. Een vijftal eeuwen later vond het gesticht den weg naar de avondlanden en het meest treffen wij hen te dien tijde en later aan in de Latijnsche landen Italië en Frankrijk, nog later eveneens in de Duitsche landen. Tot ver in de Middeleeuwen blijft dit soort gestichtswerk in hoofdzaak een vorm van onderdak en voeding verleenen. Eeuwen later zou pas het onderricht en de opvoeding tot gemeenschapsmensch bewust beoogd worden.

Ter bestrijding van den kindermoord, waartegen het Christendom, toen massale bekeeringen plaats hadden, ook in eigen kring bleek te moeten blijven kampen, om te voorkomen, dat deze oude gewoonte zich trots alle verbod zou dreigen te handhaven, worden in den ingang der domkerken marmeren schalen geplaatst ter ontvangst van niet gewenschte kinderen. Deze schalen zijn de voorloopers van de latere

draaibare laden der vondelinggestichten, die in de Latijnsche landen, niettegenstaande alle verzet, tot in de negentiende eeuw in zwang bleven.

Gedurende het feodale tijdperk kenden wij als onafhankelijke standen slechts de geestelijkheid en den adel. De andere groep, die der onvrijen of lijfeigenen, was in volslagen dienstbaarheid van geslacht op geslacht aan een der eerstgenoemden onderworpen.

Van eigenlijke kinderbescherming kan dan ook in dit tijdperk geen sprake zijn. De kinderen van de onvrijen waren, evenals deze laatsten, eigendom van hun gebied en evenals het vee ruil- en handelsobject en werkkraft. Anders werd dit na opheffing der lijfeigenschap. Intusschen werden de feodale verhoudingen, met als hoofdbestaansmiddel de landbouw, verdrongen door het mercantilisme met haar eersten werkvorm: de manufactuur. Naast de geestelijkheid en den adel ontstaat een derde vrije klasse in de steden, n.l. die der vrije poorters. Hun invloed op den caritatieven arbeid komt o.a. tot uiting in het ontstaan en den groei der poorters- of burgerweeshuizen, daarnaast in tal van andere, minder aan opname beperkende voorschriften gebonden inrichtingen, zooals vondelingengestichten, diaconie-weeshuizen e.a., die in latere eeuwen eveneens een periode van bloei kenden. Bij de toename van de manufactuur wordt de aanvankelijk onafhankelijke handwerker verdrongen en kan deze na verloop van eenige eeuwen zich, zelfs niettegenstaande zijn machtige organisatievorm het gilde, niet meer handhaven. Het gevolg is toename van het proletariaat. Tal van oorlogen, epidemieën, hongersnood en andere omstandigheden waren mede oorzaak, dat de bevolking in uiterst armelijken toestand verkeerde en voortdurend ernstig geteisterd werd. Een leger van kinderen, ouderloos of verlaten, zocht zwervend, bedelend of stelend zijn weg. Van werkelijke algemeene armenzorg was geen sprake; integendeel, men trachtte door strenge politiematregelen en een barbaarsch strafrecht aan bedelarij en misdaad paal en perk te stellen.

In zijn „Utopia” wees de Engelsche staatsman *Thomas More* (1478—1535) met zijn ver vooruitzienden blik reeds op den samenhang van den aard van het toen heerschend economisch stelsel en de groeiende misdadigheid. Deze laatste werd door hem het eerst als maatschappelijk verschijnsel beseft. Doelende op de in die dagen veelvuldig toegepaste doodstraffen en op de groote misère, waaraan duizenden ten onder gingen, gebruikte hij het bekende beeld: dat het

leek of in Engeland de boer niet de schapen, doch deze den boer opvraten. Hij typeerde hiermede, hoe de vroegere lijfeigenschap in wezen overgegaan was in de slavernij der, wat later genoemd zou worden, industrialiseering. De landbouw toch moest in zijn tijd al plaats maken voor weidegronden, om aan de vraag naar wol en linnen te kunnen voldoen. De verarmde boeren, van hun land verdreven, konden trachten hun heil te vinden in de manufactuur of probeeren door bedelarij en diefstal aan den kost te komen.

* * *

Op het gebied van weezenverzorging in gestichten gaf Amsterdam reeds in de vijftiende eeuw een vooraanstaand beeld, z66, dat naar dit voorbeeld later tal van inrichtingen elders gebouwd werden. Hetzelfde kan gezegd worden van de strafrechtelijke behandeling van jeugdige delinquenten. Het stuitte den rechtsprekenden schepenen tegen de borst, om de jonge dieven voor betrekkelijk geringe misdaden tot de strenge lijfstraffen of galg te moeten veroordeelen. Hierdoor ontstond het in 1596 door de Vroedschap van Amsterdam geopende Tucht- of Rasphuis voor jeugdige misdadigers, kort daarna gevolgd door de oprichting van een spinhuis voor vrouwen. Door zwaren arbeid hoopte men den werklust op te kunnen wekken en moreele verbetering te verkrijgen. Deze vorm van arbeidstherapie sloeg blijkbaar dusdanig in, dat men, doelende op het gunstige effect, van „mirakelen” sprak. Deze opzet vond eveneens navolging, doch helaas bleef de opvoedingsgedachte, om jeugdige misdadigers apart te behandelen, mede door ze van volwassenen af te zonderen, niet gehandhaafd en ontaardde het spoedig in een opberginrichting voor allerlei gespuis. Naast de toepassing van zwaren arbeid kende men ook een soort geestelijke verzorging door aan de rasphuisklanten testamentarische spreuken ter leering en stichting voor te houden, opdat zij: „voor de galg behoed, in de vreeze Gods, tot eerlijken arbeid en handwerk aangespoord zouden worden”.

De weeshuizen van Holland, in de 16e en 17e eeuw beroemd, hebben hun vooraanstaande plaats ook niet kunnen behouden. In het algemeen hebben zij de op slavernij gelijkende exploitatietoestanden zooals die in de ons omringende landen voorkwamen niet in dien schrijnenden vorm gekend. De opvoeding van de gestichten uit dien tijd was ook hier doortrokken van een verstard leerstelligen geest, terwijl

de plak naar de mode dier dagen een opvoedkundig zeer nuttig en veel misbruikt instrument was. Gegeeseld, geketend, opgesloten of het been aan het blok geklonken worden e.a. voor ons gevoel barbaarsche nuances, waren aan de orde van den dag. Gelet op het schoolonderwijs in die tijden was het gestichtskind zeker niet achtergesteld. Dat het gegeven onderwijs zoo weinig nut afwierp, was een fout, die niet aan het gesticht verweten kan worden, maar aan het gemis aan inzicht, dat vrijwel in alle landen domineerde, waardoor ongeletterde menschen uit den nederigsten stand dikwijls als bijbaantje het ambt van onderwijzer werd opgedragen. Zoo kon het gebeuren, dat een onderwijzer vroeger koetsier, soldaat of schipper was geweest en nu naast de opdracht om de kinderen schrijven, lezen en psalmzingen te leeren, de functie had te vervullen van klokkenluider, verhuurder van rouwkleeren, ophaler van huur en soortgelijke bezigheden. Alhoewel uitbuitingstoestanden ook in onze gestichten zijn voorgekomen, dient erkend te worden, dat in verschillende stadsweeshuizen het vakonderricht voor jongens veelzijdig was. Naast opleiding in werkzaamheden welke tot de manufactuur gerekend konden worden, kwam het veel voor, dat de jongens bij handwerklieden in de stad een vakopleiding kregen. Het overzicht der mogelijkheden bood zelfs een bonte verscheidenheid. Voor de meisjes was de opleiding veel eenzijdiger en meestal bepaald tot weef-, spin-, of naaister. Men kende wel uit werken gaan als naaister. Het personeel, de binnenvader en -moeder, de schoolmeester en verdere suppoosten waren de onzelfstandige, onderdanige uitvoerders van den wil der buitenvaders en -moeders oftewel regenten. De taak der eersten was overwegend een nakomen der bevelen en voorschriften door de regenten gegeven. De reglementen waren streng en de resultaten pover. De tucht- en bandeloosheid toch waren dikwijls groot, daar tegenover de starheid der reglementen, het gebrek aan opvoedingsinzicht en gemis aan overwicht der suppoosten stonden, welke hiaten zelfs door de roede en allerlei andere straffen niet te overbruggen waren. In hoogsten nood werden de lastigste pupillen naar het rasphuis verwezen of moesten zij ook wel eens met een Oost-Indië-vaarder mee, hetgeen, gelet blijkbaar op de zeetucht dier dagen, niet als een genoegen blijkt te moeten worden beschouwd.

Het zedelijk peil in de gestichten was niet hoog; wanorde, brutaliteit en losbandigheid waren blijkbaar niet zeldzaam. Herhaaldelijk treffen we een verzuchting over de ongodsdienstigheid der pupillen aan. Geen wonder overigens, waar het

uitsluitende betrachten van den vorm vrijwel het hoofdmenu van de godsdienstige opvoeding was.

Vergelijken we deze toestanden met die, welke in Engeland heerschten door het beruchte leerlingenstelsel, dat in 1562 van overheidswege gesanctionneerd werd en zich tot in de 19de eeuw wist te handhaven, dan moeten we erkennen, dat de kinderbescherming in de gestichten der Nederlandsche steden voor dien tijd toch nog op hoog plan stond. Hetzelfde geldt bij vergelijking met de inrichtingen in de Duitsche landen. Het verwijt, dat onze gestichten dier dagen het prototype zijn geweest van dien ongelukkigen combinatievorm van weesgesticht als aanhangsel van werk-, tucht-, gekken-, en ziekenhuis, zooals p.a. te Pforzheim het geval was, moet echter onjuist worden geacht. Een dergelijke verbinding is ten onzent nimmer algemeen voorgekomen. Integendeel gaf Holland het voorbeeld voor gestichts-differentiatie. Wel heerschten later in de 17de en vooral in de 18de eeuw in onze gestichten evenals elders ernstige wantoestanden. Door den aard der tijdsomstandigheden waren onze weeshuizen overbevolkt, sliepen dikwijls eenige honderden kinderen op één zaal, soms 3 tot 4 in één bed, met alle moreele, sexueele en lichamelijke ellende, die men zich bij dergelijke situaties als passend kan indenken. Daarbij kwam dat van sexueel inzicht in of van begripen van moeilijkheden op dat gebied geen sprake was, het optreden daartegen was rigoureuus, de „sodomie” kon bij ontdekking een barbaarsche terechtstelling beteekenen.

* * *

Groote stroomingen, wier invloed zich ook zouden doen gelden op de gestichtsofvoeding, teekenen zich na de Reformatie het eerst in de Duitsche landen af. Het piëtisme brengt den gestichtshervormer: *August Hermann Francke* (1663—1727). Uit de ongeorganiseerde kerkelijke en burgerlijke liefdadigheid der Middeleeuwen was weliswaar reeds een vorm van publieke armenzorg geboren, doch deze beoogde, wat de kinderen betreft, geen opvoedings-, meer een louter economisch doel. Persoonlijke bemoeiing met een gestichtskind was in die tijden niet bekend. Het zoogenaamde opvoeden bestond in Duitschland, in Engeland en elders in het onderbrengen in werkhuizen, om door het leeren van spinnen, weven, wolkammen e.d. werkjes de betrokken kinderen aan den bedelstand te onttrekken. Als het gezin van alle kinderen werkhulp had, steeg de kans, dat het zich op de grens van een minimum bestaan kon handhaven. Men ging

zoover, dat zelfs kinderen van 3 jaar naar de werkplaats meegenomen werden, opdat zij door „aanschouwing” spoedig het nut van den arbeid zouden beseffen en zelf uit verveling er naar zouden verlangen. Het nadeel van gestichtswerkinrichtingen was niet alleen, dat de kinderen buitensporig lang moesten arbeiden in een hoogst onhygiënische omgeving, slaafsch gebonden aan monotoon afstompende weefstoelen-, wolkammen- of ander werk, doch bovendien dat zij ware nesten waren van immoraliteit, doordat oud en jong, gezond en ziek, en allerlei gespuis er samen hokten. Het piëtisme, een godsdienstige strooming, die in tegenstelling met de tot leegte vormen verstarde orthodoxie dier tijden, een daadkrachtig geloof wilde betrachten, betoogde de noodzakelijkheid van de persoonlijke bekeering. Ter toepassing van haar op Christelijke beginselen en doeleinden gebaseerd liefdadigheidswerk koos zij bij voorkeur het gesticht als het gunstigste en meest aangewezen beïnvloedingsmilieu. Na zijn armenschool van 1695 stichtte Francke in 1698 de bekende weesinrichting te Halle. Francke bracht naar voren, dat de naastenliefde zich het allereerst in moest zetten ten aanzien van kinderen, die de ouderzorg en liefde moesten missen. Alhoewel hij de in andere gestichten toegepaste arbeidsmethoden ook in de zijne invoerde, werd door hem de arbeid geregeld en was hij slechts onderdeel van zijn opvoeding. Zijn opvoedingsdoelstelling was uit den wereldschen en zondigen Christen een bekeerde te maken. De door de erfzonde verdorven booze wil der kinderen moest door gebed, het betrachten van aandacht en onverbiddelijke strengheid gebroken worden. Een godvreezend, werkzaam leven, waarheidszin en gehoorzaamheid waren voor hem de fundamenten, waarop ware godsvrucht slechts ontstaan kon. Tegenover humanistische invloeden stond hij afwijzend. Ontspanning, spel, tooneel en vrije tijd zonder meer stonden als hoogst schadelijk en verderfelijik voor het gemoed op den index. Naast liefdevolle geest eischte hij scherp toezicht, ijzeren discipline en een onverbiddelijk tucht- en strafsysteem. In het laatste ging hij zelfs zoover, te verlangen, dat de kinderen dank zouden betuigen voor de ontvangen straf, waarin lichamelijke kastijding een groote rol speelde. Zijn gestichtsofzet te Halle vond vooral in de Duitsche landen, maar ook over de grenzen veel navolging. De grootste verdienste van Francke lag op het gebied van het schoolwezen. In het gestichtswerk was hij een der eersten, die bepaald individueel-paedagogische inzichten naar voren bracht.

Te dien tijde kende het gestichtswezen ook een anderen pionier, wiens periode valt na die van den beroemden St. Vincent de Paul (1576—1660), — den grondlegger van de particuliere Fransche kinderbescherming en bekend door zijn arbeid voor weezen en vondelingen, — namelijk: den priester *Jean Baptiste de la Salle* (1651—1719). Zooals Francke in Duitschland, was de la Salle in Frankrijk de voorvechter van de volksschool en de opleider der onderwijskrachten, evenals de beschermer van het verweesde kind. In zijn pensionaat te St. Yon (1706) stelde hij een aparte afdeeling in voor de moeilijk handelbaren, waarin wel eens de eerste verwerkelijkingsgedachte gezien wordt van de huidige Nederlandsche tuchtschool-opzet, waarmee ook overeenkwam zijn „pension de force” te Rouaan. Naar dit laatste konden jeugdige onhandelbaren gedirigeerd worden, door de in de geschiedenis van Frankrijk zoo berucht geworden „lettres de cachet”. Zooals heden ten dage in de meeste onzer observatiehuizen en ook in verschillende gestichten troffen we in de la Salle's „pension de force” reeds afzonderingskamertjes ter beginopname van den nieuweling bedoeld, als waarnemings- en tegelijkertijd als overgangsmilieu naar de gemeenschap. De reglementen, door de la Salle opgesteld, getuigen van een zeer soepelen en ruimen geest, en van een openstaan voor het goede in de humanistische opvoedingsidealen, voorzoover dit binnen het kader van zijn geloof door hem aanvaard kon worden. In zijn voorschriften dringt de la Salle aan op liefdevolle gestrengheid en rechtvaardigheid, terwijl hij van een diep inzicht in de gestichtsmoeilijkheden blijk geeft door zijn vermaning aan het gestichtspersoneel, dat zij „dienen te betrachten een gelijkheid van humeur”. Voorvechter van ambachtsscholen, stond uiteraard het vakonderricht bij hem op hoog peil, terwijl het opmerkelijk is, dat in zijn voorschriften nergens over lichamelijke kastijding gerept wordt. In de opvoeding van zijn moeilijke pupillen huldigt hij een progressief systeem door mogelijk te maken, dat langzamerhand deze pupillen zich meer en meer met de gewone pensionaatleerlingen konden vermengen, indien zij zich dit waardig betoonden. De la Salle bleek oog te hebben voor de noodzakelijkheid van ontspanningsruimte, terwijl hij ook de liefde bevorderde voor tuintjes e.d. Alhoewel zijn nawerking in het gestichtswezen niet zoo groot is geweest als die van Francke, blijft hij door zijn arbeid en gedachten één der meest verlichte gestichtspioniers. Zijn werk groeide uit, evenals dat van Francke te Halle, tot een enorm complex, omvattende een armenschool, pensio-

naat en onderwijzersopleiding. Zijn persoon en werk waren in Frankrijk de groote stimulans voor het ontstaan en de ontwikkeling van het onderwijs, vakonderricht en Zondagscholen.

Hoog boven zijn tijdgenooten verheft zich lichtgevend over eeuwen een derde strijder voor de volksschool de „vader der weezen” *Johannes Heinrich Pestalozzi* (1746—1827). In hem zien wij den invloed van twee groote stromingen vertegenwoordigd. Die der *Aufklärung* eenerzijds met haar optimistische beschouwing over de beteekenis van de opvoeding, doch anderzijds die, welke Rousseau (1712—1778) zoo scherp naar voren bracht, door sterk geaccentueerd het „gevoel” tegenover de ook in de opvoeding van die dagen overschatte „rede” te plaatsen. Pestalozzi was bovenal de mensch, die de handen helpend uitstreckte naar het heil van verschoppelingen, in een tijd, toen oorlogen, epidemieën en armoede dezen geen anderen uitweg boden, dan het verzinken in den poel van maatschappelijke, d.i. materiële en morele ellende, het vervallen tot zwerven, bedelarij en misdadigheid. Hij was niet als Rousseau alleen de man van de idee, doch de man van de daad, doordat hij het leven zijner weezen in haar volle armoede met hen deelde. In het gestichtswerk miste Pestalozzi het grootsche organisatorische talent, dat bij Vincent de Paul, Francke en de la Salle is aan te wijzen. Van de instelling, die hij in het leven riep, bleef zelfs geen steen op den anderen staan, maar zijn geest, werken en gedachten hebben meer dan die van eenigen anderen pionier het gestichtswezen beheerscht en warm menschelijk doorstroomd. Werden Francke en de la Salle als het ware gedragen door een gemeenschap van geloovigen, voor wie zij de „reveil-herauten” waren, Pestalozzi bleef een eenzame, een zelfs door de hem het naast staanden niet begrepene. Een man, wiens persoonlijk leven langs een weg van telkens zich herhalende teleurstellingen, mislukkingen en onmacht liep, doch die na dat zoo veelbewogen leven hartstochtelijker dan ooit zijn opvoedingsgedachten, die hij zelf in de practijk niet wist te verwezenlijken, bleef verkondigen. Zijn naam blijft onsterfelijk verbonden aan den Neuhof in Brugg en het weeshuis te Stanz (1798). Hij was een gestichtshervormer, die de liefde tegenover en boven elk dogma stelde en bovenal rekening hield met den individueelen aanleg van het kind. De invloed van Rousseau in deze uit zich bij hem in zijn sterk beseffen en waardeeren der gevoelige perioden. Niet het kind moet zich richten naar een onderwijssysteem of opvoedingsstelsel, maar wel omge-

keerd, aldus Pestalozzi. Hierdoor is hij één der eerste voorlopers van de heilpaedagogie en baanbreker van de moderne gestichtsoopvoeding. In Pestalozzi's werk en ideeën lagen trouwens de kiemen van alles wat zich later in de gestichtsoopvoeding als nieuwere methoden zou aankondigen.

De basis voor de zedelijke vorming lag voor hem in het gezin, in het gemeenschapsleven en den godsdienst, terwijl hij den arbeid als het fundament beschouwde der sociale verhoudingen. De arbeid in de gestichten tot hiertoe een goedkoope wijze van armenzorg en als zoodanig een uitbuitingsvorm, ziet hij als opvoedingsonderdeel en evenals Francke niet als een schakel van een slavenketting. Alhoewel voorkeur gevende aan den arbeid in de natuur, voorzag hij, dat de mechanische arbeid in de toekomst zou gaan overheerschen. Tot Pestalozzi zijn terug te brengen alle vormen van individuele paedagogie in gestichtsverband, het familieleven, dat zoo scherp naar voren gebracht wordt door zijn „Wohnstube-gedanke”, evenals de waarde der vrouw als opvoedster. Zijn gedachte van den „arbeid in de natuur” zou later in combinatie met die van de Wohnstube uitgroeien tot het koloniestelsel. De toepassing der coëducatie, het beseffen van de opvoedingswaarde van zang, handenarbeid, liefde voor de natuur en het begrip van de beteekenis van zelfwerkzaamheid, evenals allerlei sociaal-paedagogische gestichtswerkwijzen, vinden wij op een of anderlei wijze in zijn werk of ideeën terug. Pestalozzi verkondigde de zelfs in het huidige gestichtswezen nog lang niet altijd begrepen opvoedingsidee, dat de opvoeding nimmer kon berusten op autoritaire discipline, doch op het zich richten naar orde en tucht; trouwens alle discipline moest voortvloeien uit liefde en plichtsbef. Dit bij te brengen en te betrachten, daarin lag de taak van den gestichtsoopvoeder. Moreele, godsdienstige en intellectuele opvoeding ziet Pestalozzi niet als gescheiden gebieden, doch als een in elkaar grijpend gebeuren. Het tragische in het werk van dezen grooten man was zijn onvermogen, om zijn ideeën duidelijk en klaar, anders gezegd, wetenschappelijk systematisch uit te drukken, waardoor hij dikwijls niet begrepen, maar ook herhaaldelijk verkeerd geïnterpreteerd werd. Zooals hij zelf voorvoelde en aangegeven heeft, zouden de vorm en zijn methode zich niet handhaven, maar de geest ervan blijven bestaan. Inderdaad, zoo verwarrend zijn formuleering soms mag geweest zijn, zoo klaar en duidelijk was zijn nobel leven in de daad.

* * *

Een felle reactie tegen het bestaande gestichtswezen en de piëtistische paedagogie ontstaat vooral door toedoen der philanthropijnen, die tevens den bekenden weeshuis-strijd uit de tweede helft van de 18e eeuw in volle hevigheid doet ontbranden. De achtergrond van dit conflict was in diepste wezen een botsing tusschen twee geloofsbeschouwingen, die diametraal tegenover elkaar stonden. De opvoedingsleer der piëtisten, gebaseerd op die der erfzonde, was over haar bloeiperiode heen en verstard. Waar de levende persoonlijkheid van Francke ontbrak, waren de gestichten, in navolging van zijn werk te Halle opgericht, geworden tot werkinrichtingen met het vroegere uitbuitingskarakter en een tegen de borst stuitende onnatuurlijke schadelijke schabloonvroomheid. Tal van zeer ernstige wantoestanden als in mishandeling en wreedheid ontaardende straffen, wanhopend onhygiënische toestanden, die elke beschrijving tartten, e.a. waren dankare aangrijpingspunten voor de philanthropijnen, van wie vooral:

Chr. C. Salzmann (1744—1811) onverbiddelijk de rotte plekken van het toenmalige gestichtswezen aan de kaak stelde. Zijn „Carl von Carlsberg oder über das menschliche Elend” (1784) is o.a. één schrijvende aanklacht tegen de weeshuizen, welke hij „moordkuilen” voor kinderen en „pesthuizen” voor ziel en lichaam noemt. Er ontstaat wat later wel eens genoemd werd een „litteraire veete” over het pro en contra der gestichten, mede uitgelokt door de Hamburgsche prijsvraag van 1779 over de inrichting van weeshuizen. Het gevolg ervan was, dat de gezinsverpleging sterker de aandacht kreeg en tal van weeshuizen verdwenen. De gezinsverpleging was weliswaar van ouderen datum dan de gestichtsverpleging, maar tot hiertoe niet toegepast uit opvoedingsoverwegingen, doch als goedkoopste systeem van onderbrenging. Thans onder invloed van humanitaire opvoedingsgedachten, in het bijzonder door die van Pestalozzi, wordt zij bewust als de meest natuurlijke opgroeibodem gezien. Het verzet ertegen vindt niet zijn basis in het prosticht-zijn, maar grootendeels in het feit, dat men de gezinnen uit de heffe des volks, wier zedelijk peil moeilijk geroemd kon worden, als opvoedingsomgeving volkomen ongeschikt acht en niet ten onrechte zich beriep op het zeer lage beschavingspeil en de in die kringen heerschende ruwe zeden en gewoonten. De strooming vóór ging uit van de idee van het goede gezin, de strooming tegen motiveerde haar verzet door aan te wijzen het gezin, zooals het in die dagen in de practijk was.

Den philanthropijnen is toendertijd en nog meer later verweten de felheid, waarmede zij meedoogenloos het piëtisme in haar gestichtspaedagogie bestreden en blind waren voor het goede, dat het toch ook bracht. Naast de kern van waarheid, die hierin lag, dienen wij te erkennen, dat juist die felheid de oorzaak werd van een ingrijpende zegenrijke gestichtshervorming en van de belichting van de opvoedkundige beteekenis en waarde van het gezinsleven. Tegenover de levenloze gestichtsofvoeding stelden zij bovendien — in navolging van Rousseau — het leven in de natuur en huldigden zij tegenover het gestichtsbeginsel der piëtisten de familiegedachte van Pestalozzi. Scherp tegenover het vreugdelooze gestichtsleven steekt ook af het nastreven van levensblijheid, het invoeren van lichaamsoefeningen, als uitvloeisel van Locke's opvoedingsideeën en van arbeidsvormen om den kinderen de waarde van werken, verdienen en omgaan met geld bij te brengen. Als onderdeel van de zedelijke vorming, die voor de philanthropijnen logisch te begrijpen en dus leerbaar was, treffen wij reeds aan een sexuele paedagogie, gebaseerd op openlijke behandeling van sexuele onderwerpen. Voor het aankweeken van morele gevoelens ontwierp men een meritetafel, gegrond op een systeem van goedkeuring en afkeuring, belooning, vertrouwen en boete zooals die thans nog in vele R.K. gestichten en internaten in een of anderen vorm aan te treffen is. Van de philanthropijnen stamt tevens de kinderlectuur gevormd door wel al te „brave” zedekundige kinderboekjes. Als voorbeeld, minder van gesticht dan wel als schoolinternaat, is bekend Salzmann's opvoedingsinrichting te Schnepfenthal.

De kinderbescherming en kinderczorg waren en bleven in hoofdzaak barmhartigheidswerk, dat zich om enkele personen had gegroepeerd. Van een algemeen vorm, namelijk bescherming, uitgaande van de gemeenschap, d.i. de Staat en zich uitstrekkende over alle categoriën van ouderzorgmissende of andere hulpbehoevende kinderen, kan pas gesproken worden op het einde van de negentiende, beter nog in het begin van de 20e eeuw, wanneer ook overheidsbemoeienis, hetzij leidinggevend of helpend in dezen naar voren komt.

Behalve de reeds aangegeven, speelden dan ook later verschillende figuren in het particuliere barmhartigheidswerk nog een beteekenisvolle rol. Hiertoe behoort ongetwijfeld:

Joh. D. Falk (1768—1826), die in 1783 gedreven door een op Christelijke beschouwingen gebaseerden dadendrang de „Gesellschaft der Freunde in der Not” te Weimar stichtte.

Aanvankelijk uitsluitend gezinsverpleging toepassend, voerde hij later de combinatie van gezins- en gestichtsverpleging in. In het bijzonder wijdde hij zijn aandacht aan de weezen en andere verwaarloosde kinderen boven den schoolleeftijd. Starre discipline was hem vreemd. In den opvoeder ziet hij den ouderen, helpenden vriend en wijst scherp af het ongenaakbare, autoritaire, dat in het gestichtswezen telkens weer dreigt te overheerschen, evenals de schabloon strengheid. Falk hechtte groote waarde aan vakarbeid en aan het geven van een belangrijke mate van vrijheid. Hij was een voorstander van spel en waakte streng tegen de ramp der tijden, het overmatige en in wezen geestdoodende godsdienst-onderwijs. De invloed van Pestalozzi weerspiegelde zich in zijn grondgedachte, de kinderen vooral een „Heim” te willen geven, ook echter in andere dingen als o.a. in zijn liefde voor de muziek.

Geleid door geheel andere motieven was de Zwitserse aristocraat

Ph. E. von Fellenberg (1771—1844). Aanhanger van de physiocratische school ziet hij de volkswelvaart in de landbouwbeoefening gelegen en sticht in 1804 een landbouwschool voor arme kinderen op zijn landgoed Hofwyl, waar later een groot opleidingscomplex voor jongens en meisjes der verschillende standen zou ontstaan. Nauw bekend met Pestalozzi weet hij dezen echter niet voor zijn gedachte te winnen. In tegenstelling met hem huldigde von Fellenberg streng het eeuwenoude beginsel van de standenopvoeding, dat door Rousseau zoo hartstochtelijk bestreden en verworpen was en waar Pestalozzi's leven onder zijn kinderen zoo geheel mede in strijd was. Vanuit Fellenberg's Hofwyl bij Bern ving de bekende *W. Ehrli* zijn arbeid aan, welke de basis zou worden van de Zwitserse armenschool en waarin meer dan bij Fellenberg Pestalozzi's gedachten verwerkt werden. Grondgedachte was, het kind, den arme, een menswaardig bestaan te verschaffen, niet door brood of geld te geven, maar door opvoeding, vooral door werken te leeren, waardoor hij een nuttig sociaal mensch kon worden.

Een representant van een herleefde godsdienstige beweging, nieuw piëtisme genaamd, echter wat haar opvoedingsgedachte betreft, doortrokken zoowel van ideeën van Pestalozzi als van den invloed der philanthropijnen, is:

Chr. Zeller (1779—1860). Zijn werk, begonnen met het „reddingshuis” te Beuggen in Württemberg, groeide in korten tijd uit tot een netwerk van reddingshuizen, dat geheel Zuid-Duitschland omvatte. Evenals het piëtisme was deze

geloofsrichting gegrond op de leer der erfzonde, doch ruimde haar opvoeding een plaats in aan vreugdebeleving en ontspanning. Hoewel Zeller de lichamelijke kastijding niet afwijst, is zijn tucht- en straftoepassing belangrijk milder dan die van het piëtisme. Lichamelijke tuchtiging acht hij alleen geoorloofd voor zeer grove fouten. Evenals Falk huldigt hij de „Heim“-gedachte, doch voor het gesticht, dat hij niet te groot wil hebben, maar ook niet te klein. Zoo bestrijdt hij Wichern's eisch — kleine groepen van hoogstens 10 à 12 kinderen — met een verwijzing naar de groot-families, welke in den bijbel vermeld worden. Meer individualistisch in zijn opvoeding dan Francke, achtte hij vooral waardevol de liefdesbinding tusschen pupil en leider en wil hij van zijn medewerkers, dat zij de oudere broeders en zusters der kinderen zouden zijn. Zijn tijd ver vooruit, verkondigde Zeller, dat de gescheiden opvoeding der sexen meer schade dan nut had. Zich geheel losmakend van het uiterlijke in de geloofsopvoeding, verkondigt hij dat het geloof nimmer geleerd, maar doorleefd moest worden. In hem teekent zich af een synthese van tal van stroomingen, zoowel uit het piëtisme als uit de Aufklärungssfeer, met het volkomen behoud van de eigen geloofsbeschouwing. Zeller waarschuwt voor het kloosterachtige afgeslotene van de gestichten met het oog op de daardoor ontstaande verhoogde kans op sexueele ontsporingen. Eveneens van een diepgaand paedagogisch inzicht getuigt zijn meening, dat overplaatsing van een kind, dat in een bepaald milieu ernstige moeilijkheden geeft, verbetering kan brengen zooals — aldus zijn beeldspraak — overplanting van een gewas wel eens tot beteren wasdom bijdraagt. Alhoewel nastrevend het familieleven in het gesticht bleef Zeller er zich zeer van bewust, dat dit in gestichtsverband vergeleken met het ouderlijke huis „kunstmatig“ van karakter bleef. Zijn groote beteekenis ligt in de organisatie van de onderwijzersopleiding, waardoor hij ook de reddingshuizen aan op hooger peil staand personeel hielp. Wat dit zeggen wil, springt pas naar voren, wanneer men weet, dat men zich tot hiertoe in het onderwijs met allerlei mogelijke soorten van déclassés had moeten behelpen. Besepte Zeller, dat er een correlatie bestond tusschen de voortschrijdende industrialiseering en de toename van het proletariaat in casu toename van verarming, verwaarloozing en onzedelijkheid, en gaf hij hierom de voorkeur aan de landbouw als vakopleiding, dit besef is in zijn werk niet uitgegroeid tot een sterk richting-gevend principe. Wegens de financiële moeilijkheden waren de meesten der reddingshuizen op in-

dustrie-opleiding aangewezen. Van Zeller's werk zegt Pestalozzi diep ontroerd, als hij als grijsaard te Beuggen komt, gevierd door en te midden van kinderen en leiders van het reddingshuis: „Das ist 's, was ich gewollt“.

Een andere verlichte gestichtswerker, voortkomende uit de kringen der inwendige zending, is:

Joh. H. Wichern (1808—1881). Wichern stond afwijzend tegenover gestichtsverpleging, maar evenzeer tegenover de kazerneachtige gestichten en zocht de oplossing in een middenvorm: het paviljoenstelsel. Voor hem is het gemis aan gezinsleven de wortel van alle jeugdnood. Zijn paviljoens zijn dan ook aparte families met een eigen sfeer, die samen de idee van het familiedorp moeten uitdrukken. Twee gedachten beheerschen zijn opvoedingspraktijk, namelijk die der „Wohnstube“ en dat het leven in het paviljoen zich te richten heeft naar dat, hetwelk de ontwikkeling van het kind aangeeft. Daarnaast als een zonnestraal valt, in het zoo eeuwen-lange donkere gestichtsbestaan, zijn principe: dat vreugdebeleving een noodzakelijkheid is. Zonder blijheid geen opgewekt en frisch leven, geen werkelijk geloof. Daarom bevordert hij spel en zang en hecht hij groote waarde aan jonge ontwikkelde leiders voor wie hij een eigen opleiding vormde. Wichern ging uit van een opvoedkundig verband tusschen huiselijkheid en de neiging, om zich vrijwillig te willen richten naar orde en tucht. Hij stelde in het systeem der „Friedenskinders“, die gekozen werden, om de kameraden op vriendelijke wijze tot zelftucht te brengen en hen in den arbeid door goed voorbeeld voor te gaan. Een systeem, dat zonder doortrokken te zijn van den persoon en geest van Wichern, niet ten onrechte als gevaarlijk en farizeërskweekend wordt gevreesd. In de geloofsopvoeding kante ook Wichern zich tegen elken vorm van dwang. Onder invloed van zijn bekende „Rauhe Haus“ te Hamm-Horn bij Hamburg, ontstaat de katholieke Fransche beweging der „Colonie agricole pénitentiaire“ te Mettray bij Tours, naar welk voorbeeld later ook een zusterinstelling in Nederland zou ontstaan.

Verder afstaand, doch direct of indirect van beteekenis door hun gestichtswerk waren ook andere werkers. In Italië de *Salesianer Giovanni Bosco* (1815—1888). Deze, meestal Don Bosco genaamd, liet zich vooral met de bedreigde en verwaarloosde jeugd in en aanvankelijk onbegrepen en weinig gesteund, groeide zijn werk uit tot een enorm complex van allerlei instellingen, de meesten „ter preventie“ voor gevaarlopende jeugd. Don Bosco huldigde verlichte in-

zichten. Hij legde het accent op de versterking van den wil, wees lichamelijke tuchtiging af en betoogde de noodzakelijkheid van een liefdevolle instelling ten aanzien van het verwaarloosde en misdadige kind. Meer uitsluitend voor gestichtsverpleging interesseerde zich de Italiaansche advocaat *Bartolo Longo* te Nieuw Pompeï. In Frankrijk stichtte *F. Ozanam* in het begin van de 19e eeuw de St. Vincentius-orde, een vereeniging, die tot internationaal kinderbeschermingswerk uitgroeide. *Roussel* (1825—1897) wijdde vooral aandacht aan de opleiding in werkplaatsen en legde voor het gestichtswerk in het bijzonder hierop den nadruk.

Alhoewel Engeland in de laatste helft van de 19e eeuw werkers kende als dr. Barnardo, den „vader der niemands-kinderen”, den bekenden stichter der kinderdorpen en resp. *George Müller*, den oprichter der weeshuizen te Bristol en een strijdster als *Mary Carpenter*, van wie in de tweede helft der 19e eeuw een hervormingsinvloed uitging, is de ontwikkeling van het gestichtswerk en de kinderbescherming hier in het algemeen niet zoo bij uitstek aan enkele personen gebonden als elders. De negentiende eeuw bracht in Engeland ten aanzien van het gestichtswezen ingrijpende veranderingen. Vóór het begin dezer eeuw zien wij in Engeland, evenals overal elders, de kinderen in arm- of werkhuisen in leeglooperij, onwetendheid en ondeugd groot gebracht. De resultaten waren uiterst pover, de misdadigheid nam meer toe dan af. Zooals reeds aangegeven voor de gestichten in Duitschland en ten onzent, trachtte men ook hier incompetentie en onmacht op te heffen door toepassing van dikwijls onmenselijke straffen. Ook buiten het gesticht, dit dient billijkheidshalve erkend te worden, waren de opvoedingszeden en -gewoonten van dien tijd doorgaans niet zacht. In 1844 wordt eindelijk front gemaakt tegen het schandelijke door de wet gesanctioneerde „leerlingensstelsel”, dat neerkwam op van overheidswege toegestane uitbuiting van onbeschermden ouderlooze kinderen door fabrieken. Beperkende bepalingen brachten nu verbetering en een Centraal gesticht de districtschool, verdrong het werkhuis. Onderwijs en vakopleiding kwamen hierdoor in het gesticht op hooger peil, al bleven er vele hiaten. Men ging typische gestichtsproblemen realiseren. Er ontstond verzet tegen het massale bloksysteem der districtsscholen en de drang tot individualiseering won meer en meer veld. Een gestichtsdifferentiatieproces teekende zich af, vooral onder invloed der verschillende reeds behandelde groote Zwitserse en Duitse opvoeders. In 1877—78 ontstonden de

Cottage-Homes, terwijl in de tachtiger jaren de gezinsverpleging een verhoogde bloei-periode doormaakte. Wat in Holland niet gelukte, vond in Engeland en ook in Frankrijk op ruime schaal plaats, n.l. aparte opleiding en plaatsing van pupillen bij marine en landleger. Naast deze mogelijkheden werd emigratie toegepast. Uit het inzicht, dat het paviljoenstelsel (Cottage-Homes) niet voldoende was, maar het contact met het gewone leven juist voor het gestichts- of paviljoenskind een niet te verwaarloozen factor moest worden geacht, werd het Sheffield-systeem geboren. Men beschouwde dit als het dichtst bij de gewone gezinsverpleging staande, daar dit stelsel van „isolated homes”, kleinere groepen, coëductie en bezoek aan de gewone L.S. toeliet. In de jaren 1854 en 1857 ontstonden de Reformatory en Industrial schools, de een voor de misdadige, de ander voor de verwaarloosde jeugd.

De achtergrond van al deze veranderingen was gebaseerd op het feit, dat Engeland eerder en meer dan enig ander land door de sterke toename der industrialiseering gedwongen was, zich voor sociale problemen, ook als deze, te interesseeren.

Het zou van groote beteekenis zijn, als door vergelijking van internationale gegevens op een nog wijdere basis de gestichtsontwikkeling kon worden nagegaan. Thans moeten wij volstaan met zeer veel hiaten vertoonend materiaal, daar in de meeste landen op dit gebied weinig blijkt te zijn vastgelegd en het vooral aan objectieve gegevens ontbreekt.

* * *

Het gestichtswerk en zijn ontwikkeling in Nederland behandelen wij afzonderlijk. Vatten we nu de geschiedenis zeer kort samen, dan kunnen we het volgende zeggen:

De vroegste middeleeuwen kenden reeds het caritas-werk ten bate van het misdeelde kind. In het feodale tijdperk en daarvoor was het uitteraard meer uitzondering dan algemeen. Ongeveer vanaf de 11de eeuw is het niet meer hoofdzakelijk een actie van religieuzen aard, doch doet zich ook krachtig gelden de invloed der burgerij. Weezengestichten ontstaan, aanvankelijk als stands-(poorter) gesticht. Na de Reformatie nemen de gestichten voor allerlei categoriën kinderen als weezen, vondelingen e.a. toe. Het gestichtswezen blijft echter eeuwenlang sterk plaatselijk, bestaat hoofdzakelijk in de steden. Na de hervorming teekent zich

ook hierin steeds duidelijker af de behoefte aan gemeenschapsbemoeiing in de armenzorg. De particuliere liefdadigheid bleek niet bij machte, de materiele ellende, uit oorlogen en mercantilisme met daarmee gepaard gaande industrialisatie voortvloeiend, te bestrijden. Door politie-maatregelen of ander geweld blijken de maatschappelijke ziekten als bedelarij en misdadigheid tenslotte niet meer te regelen noch te onderdrukken. Nederland had in de 16de eeuw, vooraanstaand zoowel op het gebied van de weezenzorg als op dat der strafgestichten voor jeugdige misdadigers, de leiding. Een superioriteitspositie, die ons land echter niet behoudt.

Uiterst langzaam kon ook het caritatieve denken zich losmaken van de economisch en daaraan paedagogisch gebonden inzichten van dien tijd. Alhoewel reeds lang voor het einde der middeleeuwen een kentering was aan te wijzen en een meer individualistische richting baan had gebroken blijft de standsopvoeding nog lang daarna domineeren. Armoede werd als noodzakelijk beschouwd als basis van bloei voor handel en manufactuur, in wezen van de volkswelvaart, die in feite toen neerkwam op den welstand en onafhankelijkheid van enkele groepen. De massa leefde op de grens van een minimum bestaan. Het was de tijd der werkinrichtingen, waarin ook de gestichten ontaardden. Door politiek-economische omstandigheden blijft Nederland in deze een vrij gunstig uitzonderingsbeeld behouden, vergeleken bij de omliggende landen. De gestichtspaedagogie dier dagen huldigde als beginsel uitsluitend: inschakeling van het kind in het arbeidsproces. Hiertegen rijst verzet zich uitend in godsdienstige en humanitaire stroomingen. De 17de en 18de eeuw brengen, aanvankelijk aarzelend, later uitdrukkelijk, de noodzakelijkheid van de individuele opvoeding naar voren. De 19de eeuw brengt, belichaamd in één der gedachten van de Fransche revolutie, het principe, dat de zorg voor de behoeftigen, ook voor het kind, beschouwd moet worden als een „dette sacrée” van de gemeenschap aan het individu, doch pas de 20ste eeuw brengt de uitvoering ervan in practijk. Staatsbemoeienis wordt leidend of steun-gevend aan het particulier weldadigheidswerk. Op het einde van de 19de eeuw kenteren de ideeën op het gebied van het strafrecht. De vergeldingsgedachte, tot hertoe algemeen, moet plaats maken voor de belangstelling voor het misdadige individu. Uit den strijd tusschen de Italiaansche school onder Cesare Lombroso, die de leer van den geboren misdadiger bracht, en de Fransche onder Lacassagne, welke

den nadruk legde op de beteekenis van het milieu ten aanzien van het misdadig worden, groeien nieuwe gedachten, die ook hun invloed doen gelden op de strafrechtelijke behandeling van jeugdigen en daardoor op den aard van den uitgroei van het (straf) gestichtsoopvoedingswezen. De 20ste eeuw bracht ons land het sluitstuk der sociale wetten — zooals die der leerplicht, die ter bescherming van vrouwen en kinderen tegen overmatigen fabrieksarbeid e.a. — in den vorm onzer kindervetten van 1905.

*about 1800-1850
 1850-1900
 1900-1950
 1950-1980*

II. Ons gestichtsoopvoedingswezen voor en na de toepassing der kindervetten (1905)

De kindervetten, die in 1905 in werking traden, brachten in de behandeling van het verwaarloosde en misdadige kind definitief een zeer groote verbetering. De voorbereiding hiervan lag vooral in het einde van de tweede helft der 19de eeuw, in welke periode het verzet tegen de tot hiertoe weinig of niet op de kindervetpsychie ingestelde strafrechtelijke behandeling sterk toenam, maar in het bijzonder de wantoestanden en hiaten op het gebied der verzorging en opvoeding van het misdeelde kind het particulier initiatief tot daden stimuleerden.

In het begin der 19de eeuw waren er weliswaar al eenige particuliere gestichten, doch de beteekenis dezer was gering. De Maatschappij van Weldadigheid stichtte, behalve voor arme gezinnen en bedelaars, ook kolonies en ontginningen voor weezen en verwaarloosde kinderen te Veenhuizen en Ommerschans. De Rijksweezengestichten te Veenhuizen (1822—1869) maar ook de andere kinderkolonies bleken een volslagen mislukking. De hygiënische toestanden lieten niet alleen alles te wenschen over, maar ook de verzorging en vakopleidingsmogelijkheid was uitermate gebrekkig. In Amsterdam was het publieke verzet tegen deze kinderkolonies van dien aard, dat de schutterij te wapen moest worden geroepen, om het vervoer van weeskinderen naar Veenhuizen mogelijk te maken. Niettegenstaande dit alles dient toch het streven en werk dezer maatschappij als pionierswerk te worden beschouwd, als een zoeker om tot oplossing te geraken van het zoo nijpende probleem der kindervet. De mislukking vond haar oorzaak in het gemis aan paedagogische inzichten, het ontbreken van op het zich ingedachte opvoedingssysteem ingestelde personeel. Verder in de uiterst eenzijdige vakopleiding of bezigheid, namelijk de landbouw, welke nog zeer onvoldoende beoefend werd. De grootste kwaal was die, welke toendertijd ook reeds de gestichten kenmerkte, t.w. overbevolking.

Het was het Genootschap tot Zedelijke Verbetering dat te dien tijde onvermoeid streefde naar verzachting van het lot der kinderen, welke in gevangenissen vertoefden en zich uitermate beijverde, om opheffend onderwijs, vak-

opleiding en humanere behandeling te verkrijgen. Meer nog was het Genootschap het centrum van activiteit, dat elke poging tot verbetering en hervorming krachtig ondersteunde. Tegen het midden der 19de eeuw was in allerlei richting de particuliere belangstelling ontwaakt. In 1846 ontstond het R.K. St. Aloysiusgesticht te Amsterdam, twee jaar later de Orthodox-Protestante Reddingsgestichten van Heldring, welke later zouden uitgroeien tot de Zettensche Inrichtingen. Ongeveer terzelfder tijd werd het Protestante Doorgangshuis voor Jongens Hoenderloo, thans een opvoedingsgesticht, opgericht. Naar het Fransche voorbeeld werd in 1855 de Landbouwkolonie Nederlandsch Mettray gesticht, later uitgebreid tot opleidingsinrichting voor voogdijjongens, met opleidingsmogelijkheid voor allerlei andere vakken. De hooge verwachting, die men ten aanzien van deze stichting koesterde, en van haar methoden als zelfbestuur, monitorstelsel, turnen, e.a. werd geheel de bodem ingeslagen door het gebrek aan bekwame leiding en op zijn taak berekend personeel. Eenzelfde verschijnsel zou waargenomen kunnen worden later in Frankrijk, waar de moederinrichting, zoo succesvol opgezet, tenslotte haar opvoedingssysteem in verstarring en mishandeling zag ontaarden. In 1860 kregen we de R.K. Meisjesgestichten van de Goede Herder, waarvan dat te Velp tot op heden nog de typische representant van het oude elders reeds lang verdwenen bloksysteem bleef.

De tweede helft der 19de eeuw is de eigenlijke bloei-periode. Nog tal van vereenigingen en gestichten ontstonden. Dit *réveil* beperkte zich niet tot het verwaarloosde en misdadige, maar omsloot ook het verweesde en andere ouderzorg missende kind. Sectarisch verdeeld als het land is, moest dit ook wel op dit gebied scherp tot uiting komen. In 1863 werd opgericht, als reactie op de toen slechte gezinsverpleging, tevens bedoeld als verbetering der toenmalige weeshuistoestanden, de orthodox-Protestante weezeninrichting Neerbosch bij Nijmegen. In 1880 de Protestante Martha-stichting voor jongens en meisjes en in 1884 als tegenhanger de Vrijzinnig-Protestante Vereeniging „Tot Steun”, welke uitgroeide tot een stichting, die thans zoowel met doorgangshuizen als met gezinsverpleging werkt. In 1874 ontstond als instelling, bedoeld voor alle geloofsrichtingen en vooral als verbetering der toenmalige ongunstige gezinsverpleging-toestanden, de Maatschappij „Zandbergen”, een vereeniging, welke later, naast gezinsverpleging, ook het tehuisstelsel zou gaan toepassen, in het laatste opzicht

benaderend de „Isolated Homes” bekend uit het Sheffield-systeem. In de jaren 1871—1889 ontstonden te Utrecht, den Haag en Leiden de centrale Joodsche weesgestichten. Daarna werden nog tal van andere, kleinere en grootere gestichten en gezinsverplegingsverenigingen opgericht.

Over de geheele linie was activiteit en groei aan te wijzen. Gezins- en gestichtsverplegingen streven onder invloed der wisselwerking van elkaar's fouten en tekorten afwisselend om den voorrang als verplegingswijze. Kort voor invoering der kindervetten en even daarna vond de behoefte tot samenwerking der vereenigingen haar verwerkelijkingvorm en ontstonden gecentraliseerde groepen als in 1900 het Nederlandsch Verbond der Vereenigingen van Pro Juventute. Een conglomeratieverschijnsel, dat eveneens plaats vond aan R.K. en Protestante zijde.

* * *

Ons Rijksgestichtswezen had reeds vóór de invoering der kindervetten een reeks van veranderingen ondergaan. Deze hingen samen met de wijzigingen, welke successievelijk in ons strafrecht werden aangebracht. Het beruchte Goessche vonnis van 1868, waarbij twee meisjes, respectievelijk 5 en 9 jaar oud, wegens diefstal van eenig speel- en naaigoed tot 7½ jaar gevangenisstraf veroordeeld werden, had de toch al onrustig sluimerende critiek tot een storm van verontwaardiging opgestuwd. Onder invloed hiervan werd in de strafwet van 1886 de niet-vervolgbaarheid van kinderen beneden de 10 jaar vastgelegd. In bepaalde gevallen kon de rechter een kind beneden dien leeftijd, dat zich aan een ernstig, strafbaar feit had schuldig gemaakt, tot zijn 18de jaar naar een Rijksoopvoedingsgesticht zenden. Voor kinderen van de leeftijdsgroep van 10—16 jaar bleef in de herziene strafwet het oude strafrechtelijke criterium, n.l. van het al of niet „met oordeel des onderscheids” gehandeld te hebben, ter bepaling der verantwoordelijkheid en schuld, in casu ter vaststelling van straf of maatregel, gehandhaafd. Was de rechtbank van meening, dat een strafbaar feit met oordeel des onderscheids gepleegd was, dan gold voor de betrokken minderjarige dezelfde straftoepassing als voor den volwassene, zij het dan ook, dat de strafmaxima een kwart lager gesteld waren. Hierdoor was het mogelijk, dat in het jaar 1898 nog 4 à 5000 kinderen een gevangenisstraf van enkele dagen tot meerdere jaren toe konden oploopen. Van de 4323 kinderen onder de 16 jaar, welke in 1891 tot

straf ondergaan verwezen werden, kwamen er slechts 144 in de Rijksoopvoedingsgestichten en de rest in de kindergevangenissen. Jeugdigen boven de 16 jaar werden als volwassenen berecht.

De gestichtswetten van 1884 en 1886 brachten weliswaar de aanvaarding van het beginsel, dat op den staat de plicht rustte, om haar misdadige jeugd op te voeden, maar tusschen de aanvaarding en de uitvoering ervan lag een lange lijdensweg. Deze zou pas eindigen in 1905, toen door invoering onzer kindervetten ons strafrecht eindelijk afrekende met den halfslachtigen toestand, waartoe het daarvoor onophoudelijk ten aanzien van de berechting van kinderen aanleiding had gegeven.

Wat het feitelijke Rijksgestichtswezen aangaat, ook dit was gekenmerkt door de scherpe tegenstelling van theorie en practijk. In 1857 werd het Huis van Arrest te Alkmaar omgezet in een huis van verbetering en opvoeding voor jongens. De Kruisberg was toen kindergevangenis geworden en kreeg in 1878 bovendien de functie erbij van hulphuis van verbetering, ter ontlasting van dat te Alkmaar, hetwelk den stroom van jeugdige misdadigers niet meer kon verwerken. Ook hier treffen wij weer het overvol zijn als verschijnsel in de gestichten, dat in den loop der eeuwen telkens te signaleeren viel met zijn fatale gevolgen. We beleven in de Kruisberg de wonderlijke combinatie van gevangenis-opvoedingsinrichting en in den directeur de zonderlinge functievereening van leider-opvoeder en bevelhebber-commandant. Aan den eenen kant verwachtte men van dezen paedagoog-commandant de invoering van een opvoedings- in tegenstelling met het vroegere strafsysteem, aan den anderen kant bleef zijn personeel met karabijnen gewapend en handhaafde men het gevangenisregime. Het resultaat was dan ook meer een dressuurinrichting, gebaseerd op straffe militaire drill, dan een instelling ter opvoeding. Bloksysteem en brigadierknuppel waren de attributen van dit stelsel. Het gestichtskind was een onpersoonlijk massanummer en herhaaldelijk kwamen dan ook negatieve gemeenschappelijke reacties voor in den vorm van verzetuitbarstingen. Beter gesteld bleek het met het verbeterhuis voor meisjes. Is dit eenzijdig te verklaren door het verschil in psyche, anderzijds lag het ook in het aantal, dat bij meisjes veel kleiner was. Tegen de verwachting in bleek het samenvoegen van de groepen, die volgens het strafrechtelijk criterium van dien tijd „met” en „zonder oordeel des onderscheids” strafbare handelingen gepleegd hadden, in meisjesgestichten geen

ongunstigen invloed te hebben. Dat de juridische onderscheiding paedagogisch van geen beteekenis was, werd door deze gegevens uit de practijk sterk naar voren gebracht.

Toen de Kruisberg langzamerhand zijn bestemming als kindergevangenis ontnomen en meer opvoedingsgesticht werd, plaatste men de categorie der schuldigverklaarde kinderen van 10—16 jaar in de bijzondere „kindergevangenis” te den Bosch en onderwierp hen daar aan het algemeene gevangenisregime. De opvoedingsgestichten, behalve dat der meisjes, bleven derhalve uitsluitend bestemd voor die jeugdigen, welke zonder oordeel des onderscheids een ernstig geacht strafbaar feit hadden gepleegd.

Met erkenning en waardeering voor het vele goede, door vereenigingen en personen ter verzachting en zelfs ter opvoeding van kinderen en jeugdigen verricht, dient gezegd te worden, dat de algemeene toestand slecht bleef en verbetering zich uiterst langzaam en dikwijls ondoelmatig voltrok. Rousseau's idee van de opvoeding in de natuur had uiteindelijk ook zijn weg naar het gestichtswezen gevonden en kwam daar tot uiting in de sterk eenzijdige bevordering van land- en tuinbouw. Door de praktijkervaring luwde de verwachting ervan aanmerkelijk en in 1884 werd in de Kruisberg dan ook reeds gelegenheid geschapen tot het leeren van anderen vakarbeid. In 1894 werden de Rijksgestichten aangevuld met Veldzicht, het gesticht, dat meer in het bijzonder aangewezen bleef ter opleiding in land- en tuinbouw.

In rechtelijke kringen bleek intusschen de waardeering der gestichtsofvoeding zeer uiteenlopend. Daarnaast groeide de afkeer tegen het eischen van langdurige vrijheidsstraffen tegen kinderen en jeugdigen. Civielrechtelijk was voor de invoering der kinderwetten vrijwel geen opvoedingseffect te bereiken. Het Burgerlijk Wetboek gaf weliswaar aan, dat ouders hun minderjarige kinderen hadden te onderhouden en op te voeden, maar het miste bepalingen tegen nalatigen. Ontzetting bleek als bijstraf in enkele gevallen mogelijk en eindigde met de strafperiode. Wat er intusschen in zulke gevallen met het betrokken kind moest gebeuren, daarover liet de wet zich niet uit.

Samenvattend kan gezegd worden, dat vóór 1905 de strijdwapenen tegen jeugdverwaarloozing en misdadigheid, althans beschouwd uit sociaal en paedagogisch oogpunt, wel bijzonder zwak en gebrekkig waren.

* * *

De kinderwetten van 6—2—1901, waarmede ons Burgerlijk Wetboek werd aangevuld en die van 12—2—1901, welke de strafpleging der jeugdige personen regelde, legden de fundamenteen, waarop de bestrijding der jeugdcriminaliteit krachtig kon worden uitgebouwd. Een basis, die aanzienlijk versterkt werd door de wet van 5—7—1921, welke het instituut van den Kinderrechter en dat der onder toezichtstelling bracht. De kinderwetten brachten een meer op de psyche en persoonlijkheid van kind en jeugdige afgestemd civiel- en strafrecht. Het strafrecht, geldend voor „jeugdige personen”, is thans niet meer, gelijk voorheen, de copie van dat voor volwassenen met enkele uitzonderingsbepalingen, maar bezit een eigen karakter en streeft bovendien naar opvoeding en correctie. De gevangenis als verblijfgesticht voor kinderen verdween. Wel bleef gevangenisstraf mogelijk voor jeugdigen tusschen 16 en 18 jaar, op wie deze straf of hechtenis mag worden toegepast, gekoppeld aan de ter beschikkingstelling. De uitvoering der gevangenisstraf wordt dan opgeschort tot na de beëindiging der dwangopvoeding of de terbeschikkingstelling, doch in de practijk komt een dergelijke combinatie weinig voor. Ter executeering van kinderstraffen brachten de kinderwetten ons in plaats van de gevangenis, de tuchtschool. Het wetsontwerp van 31—12—1927 beoogde tevens een tusschenvorm van gevangenis en tuchtschool voor jeugdigen van den leeftijd van 18—20 jaar, met de mogelijkheid, om de leeftijdsgrens naar beneden tot 16 en naar boven tot 23 jaar te verleggen. Is de vroegere gevangenis te Zutphen reeds als Jeugdgevangenis aangewezen, tot op heden is door den toestand van 's lands financiën het niet tot uitvoering van deze onze kinderwetten zoo productief aanvullende opvoedingsgedachte gekomen¹⁾. De kinderwetten rekenden af met de ongelukkige erfenis uit den Code Pénal en wel het reeds herhaaldelijk genoemde „oordeel des onderscheids” als criterium der strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Inplaats van de strakke gebondenheid brachten deze wetten den rechter keuze tusschen kinderstraffen en maatregelen. Naast de reeds genoemde mogelijkheid van gevangenisstraf voor de leeftijdsgroep van 16—18 jaar en ouderen, kregen we drie kinderstraffen. Ten eerste: plaatsing in een tuchtschool (later ook voorwaardelijk), ten tweede geldboete, ten derde berisping. Nevens deze straffen kregen we de maatregelen. Ten eerste: terug-gave aan de ouders, ten tweede: onder toezichtstelling,

¹⁾ Intusschen werd deze Jeugdgevangenis geopend 2 October 1937.

ten derde: terbeschikkingstelling der regeering of dwangopvoeding (later ook voorwaardelijk toepasbaar) met de toevoeging „zonder toepassing van eenige straf”.

De vergeldingsgedachte, welke vroeger vrijwel uitsluitend aan de strafwet ten grondslag lag, is ook thans in de kinderstraffen niet geheel opgeheven. Gehandhaafd bleef de kennelijke bedoeling van leed aan kunnen doen door de gemeenschap aan het tegen haar normen of wetten zondigende jeugdige individu. Thans, en dit is de wezenlijke verbetering, in den vorm van een doelcorrectie. De verwerkelijking van deze gedachte wordt gerepresenteerd door het instituut der tuchtschool. Bij toepassing van een maatregel wordt, in tegenstelling met die der straf, principieel geen zedelijke schuld bij het betrokken kind verondersteld, doch beoogt de overheid het reageeren met een veiligheidsmaatregel, die naar men acht, gemeenschap en kind ten goede komt. De ingrijpendste maatregel is uiteraard die der dwangopvoeding in den vorm van terbeschikkingstelling der regeering en mogelijk voor kinderen beneden de 18 jaar.

In de praktijk blijken ouders en betrokken kinderen de subtiële onderscheiding in maatregel en straf niet te kennen en als deze hun bijgebracht wordt, nog minder te waardeeren, doch wordt door hen de dwangopvoeding ernstiger geacht dan de tuchtschoolstraf. Ongetwijfeld speelt ten aanzien hiervan de meest doorslaggevende rol de veel kortere duur der z.g. kinderstraffen.

Was vóór de invoering der kindervetten de uitvoering der dwangopvoeding alleen mogelijk in Rijksgestichten, thans kan de regeering die opvoedingstaak ook overdragen aan particuliere vereenigingen, welke gestichts- en gezinsverpleging toepassen. De minderjarigen, die ter beschikking van de regeering gesteld zijn, worden regeeringskinderen genoemd.

Een gesticht, hetwelk indirect voortvloeide uit de invoering der kindervetten, is het observatiehuis. Dit instituut ontstond met de oprichting van het Haagsche Observatiehuis voor Jongens in 1906. Opende art. 497 Wetb. v. Strafv. onder bepaalde omstandigheden de mogelijkheid om een minderjarige in een inrichting tot waarneming te doen opnemen ter voorlichting ten dienste van de berechting, in de praktijk krijgt het observatiehuis naast milieu ter waarneming grootendeels de functie van Huis van Bewaring voor minderjarigen beneden den leeftijd van 18 jaar.

Ook in civielrechtelijk opzicht brachten de kindervetten

ingrijpende veranderingen. In tegenstelling met vroeger, werd de vaderlijke, thans de ouderlijke macht, gemakkelijker aantastbaar gemaakt. Bij kinderverwaarloozing door ouders of voogden werd staatsingrijpen en verdere bemoeienis mogelijk als de opgroei der betreffende kinderen met zedelijken of lichamelijken ondergang wordt bedreigd.

Maatregelen van diep ingrijpenden aard zijn die der ontheffing en ontzetting; de eerste toepasbaar met medewerking, de laatste tegen den wil der ouders. Een andere belangrijke stap was de wet der ondertoezichtstelling, waardoor tevens de gelegenheid tot onderzoek naar de geestelijke en lichamelijke gesteldheid van een onder toezicht gesteld kind (art. 373 m B. W.) ontstond. Hierdoor kregen we de principiële erkenning van de beteekenis van het onderzoek ten aanzien van de groep civielrechtelijke kinderen en tevens een welkome aanvulling van de reeds bestaande en genoemde strafrechtelijke onderzoekmogelijkheid (art. 497 Wetb. v. Strafv.). Behalve de mogelijkheid tot observatie bracht de wettelijke ondertoezichtstelling ook de vastzetting (art. 373 n. B.W.). Deze, een civielrechtelijke tuchtmaatregel, is een verbetering van de z.g. „correction paternelle”, door welke het vroeger mogelijk was een weerspannig kind in een huis van bewaring en later in de tuchtschool te laten vastzetten. Door de nieuwe regeling wordt de leiding geheel in handen van den Kinderrechter gelegd, die een onder toezicht gesteld kind kan doen opnemen in een inrichting voor bijzondere tucht, als hoedanig zoowel rijks- als particuliere gestichten kunnen worden aangewezen.

Als verbetering van de vroegere z.g. gestichtenvoogdij voerden de kindervetten de mogelijkheid in, om de voogdij over minderjarigen over te dragen aan rechtspersonen. Hierdoor kunnen rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen of gestichten van weldadigheid, die duurzame verzorging van kinderen beoogen, met de voogdij worden belast. Naast de regeeringskinderen kennen wij hierdoor de voogdijpillen.

* * *

Na de invoering der kindervetten ontstond een tweede periode van bloei. Nieuwe mogelijkheden en toepassingen als observatie, vastzetting, terbeschikkingstelling van de regeering en voogdijregeling, maakten, dat ook het gestichtswezen een belangrijke uitbreiding onderging, temeer daar de kindervetten grootendeels gebaseerd zijn op de gedachte

van overheidsbemoeiing op de basis van samenwerking met particulier initiatief, waarbij aan dit laatste de grootste ruimte wordt gelaten.

In den overgangstijd ontstond de bekende en tot een grootsch complex voor kinderen, vrouwen- en mannenverpleging uitgegroeide inrichting van Jonker: „Hulp voor Onbehuisden” te Amsterdam. Van Nederduitsch Hervormde zijde werden opgericht de vereenigingen voor „Kinderzorg” en het opvoedingsgesticht „Valkenheide” voor jongens (1912). De Katholieken verbouwden een oud seminarium tot het opvoedingsgesticht „Harreveld” (1911), de Israëlieten de „Bergstichting” (1911) voor jongens en meisjes, de Gereformeerden de „Glindhorst” (1912), in 1928 omgedoopt in „Rudolphstichting”. De meesten dezer en der reeds eerder genoemde gestichten gingen zich belasten met de zorg voor voorgedij- of regeeringspupillen, anderen met beide categoriën.

Niet alleen de particuliere zorg, maar ook die van rijkswege werd intenser. Waren er voor het in werking treden der kindervetten 4 rijksopvoedingsgestichten, t.w. één voor jongens te Alkmaar, Doetinchem (Kruisberg), Avereest (Veldzicht) en één voor meisjes te Montfoort, daarna komen er nog twee voor jongens bij en wel te Amersfoort en Leiden. Het Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes werd later verplaatst naar Zeist, de meisjestuhtschool naar Montfoort. Er ontstond een rijksgestichtenopzet, waardoor de verschillende gestichten zich elk een bepaalde categorie pupillen zagen toegewezen. Het eene gesticht had voornamelijk tot taak, observatie en distributie en bezat daarnaast een afdeling voor achterlijken, het tweede was meer aangewezen voor schooljongens, een derde voor jongens boven den leerplichtigen leeftijd en ter vakopleiding, een vierde voor ouderen en in gestichten bijzonder lastige regeeringspupillen en een vijfde als observatiemilieu voor mislukte regeeringskinderen. Een verdeelingsopzet naar den aard van onderwijs, leeftijd, vakarbeid en moeilijkheden, kende eveneens het instituut der tuchtscholen. Behalve de tuchtschool voor meisjes te Montfoort kregen we de jongenstuhtscholen te Nijmegen, Haarlem, Velsen en Ginneken. Zij onderscheiden zich van de Rijksopvoedingsgestichten door een strenger, meer op drill lijkend regime, waarin de hand werd gehouden aan isolatie, spreekverbod en een progressief verbeteringsstelsel. In de latere jaren echter groeiden zij meer naar het opvoedingssysteem der Rijksopvoedingsgestichten toe en slepen de scherpe kanten er wat af, al bleven in principe de essentiële verschillen bestaan. In den loop der jaren werd

op grond van het terugloopen der jeugdcriminaliteit de tuchtschool te Haren en Velsen opgeheven. Een opheffingsproces, dat zich eveneens voltrok ten aanzien van de Rijksopvoedingsgestichten te Alkmaar, Leiden en Avereest. Het oorspronkelijke en in beginsel zoo gunstige verdeelingsstelsel der Rijksgestichten ging hiermee verloren, al dient erkend te worden, dat naast deze inkrimping in de Rijksgestichtszorg een grootere expansie ontstond, daar het opvoedingswerk voor het belangrijkste deel aan de particuliere gestichten werd overgedragen.

* * *

Overzien we het geheel, dan kunnen we concludeeren, dat zoowel in het Rijks- als particulier gestichtsofvoedingswezen zich in de laatste decennia een sterk ontwikkelingsverloop afteekende. Men zou dit kunnen schetsen als een quantitatieve groei, maar ook als een kwalitatieve en wel van aanvankelijk massaal, geïsoleerd en daardoor wereldvreemd gesloten gesticht tot opvoedingsmilieu, hetwelk zich hoe langer hoe meer ging richten naar de eischen van de praktijk. Wat dit laatste betreft behoeven we slechts te denken aan het verlaten van het standpunt, dat land- en tuinbouw voor gestichtspupillen een algemeen en nuttig te verkiezen opleiding zou zijn. Daarnaast aan de opheffing van het bloksysteem en aan het veld winnen van het inzicht, dat de gestichten in vele gevallen meer na- dan voordeel hebben van een te zeer geïsoleerde ligging.

Het ontwikkelingsverloop voltrok zich in hoofdzaak in twee richtingen. De eene (A) is de groei welke ontstond in de bestaande gestichten, de andere (B) omsluit de verwerklijkingspogingen voortvloeiende uit latere inzichten en zich uitend in de toepassing van nieuwere gestichtsvormen.

A. Als ontwikkelingsgroei in de gestichten kunnen aangegeven worden de geheele of gedeeltelijke afschaffing der uniformen. Het toenemend verzet tegen de eentonige zonneloze gestichtsmenu's. Het betrachten van een meer huiselijk aandoende bekleeding en inrichting der gestichten. Het invoeren van sport, kampeeren, clubs en het bevorderen van die stroomingen, welke een sterk contact zoeken met de buitenwereld beoogen. In den lateren tijd vooral het toekennen van een plaats als medewerker aan den psychiater, het geven van cursussen ter opleiding van personeel, het zich instellen wat de vakopleiding betreft naar de praktijkbehoefden, en tenslotte met vacantie laten gaan der pupillen. Toepassen

van groeps-selecteering, de invoering der vrouw als opvoedster in het jongensgesticht en de verdringing van de kazerne- en kloosterachtige gestichten door kolonie-, paviljoen- en andere verdeelingsstelsels.

B. Nieuwe, niet uit het oude gestichtswezen ontstane pogingen zijn de overgangs-, brug-, open gestichten en tehuizen voor werkende jongens en meisjes. In den regel zijn deze min of meer gebaseerd op het beginsel van beperkte vrijheid en trachten ze de structuur van een gezins- of familieleven te benaderen. De pupillen staan in uitgesproken contact met de buitenwereld, alwaar ze ter school gaan, hun opleiding krijgen of werk hebben. In vele gevallen wordt contact met familie en ouders toegestaan, zelfs bevorderd. Naar voren treedt de vooropgestelde verantwoordelijkheidsopvoeding, geheel of gedeeltelijk coëductie, echtpaar of vrouw als leidster, kleine slaapvertrekken of eigen kamer, poging met zelfbestuur, inschakeling in jeugdbeweging e.d.

Een derde groep van gestichten, niet vallend binnen het kader van deze beschouwing, maar volledigheidshalve toch aangestipt, daar ze wel tot het gestichtsverband behoort, zijn die voor blinden, doofstommen, gebrekkigen, achterlijken en psychopathen. Ook deze gestichten maakten eveneens de laatste decennia een periode van bloei en uitbreiding door.

Een principiële vooruitgang is, dat gestichts- en gezinsverpleging niet meer als elkander beconcurrerende opvoedingsvormen worden beschouwd, maar als verplegingswijzen, die elk haar eigen plaats hebben en als zoodanig aanvullend werken. Ook de strijd tusschen de verschillende gestichtstypen zal uiteindelijk zijn oplossing vinden in de erkenning van de noodzakelijkheid der differentiëring in types, die elkaar aanvullen. Botsingen, strijd en misverstand zullen evenwel nimmer uitblijven, daar elk stelsel, hetwelk zich als nieuw of anders aankondigt, een losmaking is van het oude, d.i. in wezen een critische reactie op het bestaande. Wij zagen dit proces reeds zoo duidelijk in de tegenstelling der philanthropische gestichten als reactie op de piëtistische, evenals in 1900 ten onzent, toen ds. H. Pierson een verbeterde gestichtsverpleging tegenover een falende verzorging in de gezinnen stelde. Bij het verdiepen in het pro en contra, zooals zich dat in den loop der tijden manifesteerde, maakt zich de conclusie los, dat alles trapsgewijze in elkaar verloopt en elke vooruit- maar ook elke achteruitgang reeds verankerd lag in de haar voorafgaande periode.

III. Indeeling gestichtsstelsels

Het aantal toepassingen van gestichtsoopvoeding is legio. De verschillende gestichtsstelsels corresponderen met de opvoedingsbeschouwingen, welke passen bij de kerkelijke, politieke of andere gezindheid, die eraan ten grondslag liggen. Oogenschijnlijk een ontstellende veelheid van uiteenlopende systemen blijken al de vroegere en huidige gestichtsoopvoedingsvormen terug te brengen tot twee hoofdgroepen.

De eene hoofdgroep omvat alle stelsels van gestichtsoopvoeding, welke de opvoeding tot persoonlijkheid beoogen, de andere die, welke een niet-persoonlijke opvoeding ten doel hebben. Bij de eerste groep ligt het zwaartepunt op het individu, bij de tweede uitgesproken niet. Of anders gezegd: in de eene is de opvoeding subject, in de andere object. Als Pestalozzi verkondigt, dat het kind niet naar een onderwijssysteem geplooid moet worden, maar het opvoedingssysteem zich richten moet naar het kind, dan beteekent dit in dit verband, dat zijn werk in Neuhaus en te Stanz binnen het kader der eerstgenoemde hoofdgroep ligt. Hetzelfde kan gezegd worden van de gestichtsoopvoeding, welke Franke, de la Salle, Falk, Zeller, Don Bosco, Wichern en anderen vertegenwoordigden. Eveneens van alle stelsels of systemen, die individueel psychologisch, dan wel heilpaedagogisch georiënteerd zijn, zooals die van Aichhorn, Homer Lane, Isemann, Rudolf Steiner, Hanselmann e.a.

Tot de andere hoofdgroep behooren alle vormen van massale opvoeding van welke de Spartaansche opvoedingsinstellingen het prototype zijn. De doelstelling moge in den loop der tijden, wat de aankleeding en definiëring betreft, verandering ondergaan hebben, het stelsel handhaafde zich door alle eeuwen heen. Wij vinden de niet-persoonlijke opvoeding terug in alle strafgestichten. In dezen wordt niet uitdrukkelijk individuele beïnvloeding beoogd, maar is het door een groep, collectiviteit, staat of andere collectiviteitsvorm bepaalde opvoedingsdoel algemeen geldend.

De opvoedingstechniek in de stelsels van deze groep is eenvormig en meestal vastgelegd in voorschriften, reglementen, eere-codes e.d. In deze groep liggen de gestichtssystemen van dictatoriaal geregeerde landen, maar ook de strafgestichten, zooals Frankrijk die kent. En feitelijk ook onze tuchtholen.